

ESTRUCTURA DE LES REPRESENTACIONS SOCIALS SOBRE LA PSICOLOGIA DURANT EL TRANCURS DE LA CARRERA

Maximiliano Ríos

Facultat de Psicologia
Universitat Nacional de Còrdova, Argentina

Leonardo Adrián Medrano

Facultat de Psicologia
Universitat Nacional de Còrdova, Argentina
leomedpsico@gmail.com

Luciana Moretti

Facultat de Psicologia
Universitat Nacional de Còrdova, Argentina

Resum

Les representacions socials que tenen els estudiants sobre la seva pròpia disciplina determinaran en gran mesura el seu futur exercici professional. En el present treball es van analitzar les representacions socials des d'una perspectiva estructural, des de la qual es considera que les representacions socials tenen un nucli central que atorga el significat global a la representació i un sistema perifèric que constitueix l'aspecte mòbil i evolutiu de la mateixa. Utilitzant una tècnica d'evocació de paraules es va demanar a 87 estudiants de la Universitat Nacional de Còrdova (Argentina) de diferents anys de la carrera (proporcions equivalents de primer, tercer i cinquè any) que esmentessin tres paraules que associessin a la "Psicologia". A continuació es va efectuar una anàlisi de freqüència de les dades i seguidament es va analitzar gràficament la representació elaborant una xarxa mitjançant els programes Ucinet 6.85 i Netdraw 1.48.

Els resultats obtinguts suggereixen que el nucli central de la representació es basa principalment en un model clínic-psicoanalític. En analitzar els elements perifèrics s'observa que les respostes més properes a teories neuropsicològiques i cognitiu-comportamentals es mantenen allunyades del nucli de la representació. Així mateix s'observa una visió desproporcionada de la psicologia centrada més en el tractament de trastorns que en la prevenció de malalties i la promoció del benestar psicològic. Encara que es requereix de noves investigacions per arribar a conclusions més sòlides, aquest treball ofereix una base empírica profitosa per al desenvolupament d'estudis tendents a ampliar els coneixements sobre la manera com els futurs professionals conceptualitzen a la psicologia.

Resumen

Las representaciones sociales que poseen los estudiantes sobre su propia disciplina determinarán en gran medida su futuro ejercicio profesional. En el presente trabajo se analizaron las representaciones sociales desde una perspectiva estructural, desde la cual se considera que las representaciones sociales poseen un núcleo central que otorga el significado global a la representación y un sistema periférico que constituye el aspecto móvil y evolutivo de la misma. Utilizando una técnica de evocación de palabras se solicitó a 87 estudiantes de la Universidad Nacional de Córdoba (Argentina) de diferentes años de la carrera (proporciones equivalentes de primero, tercero y quinto año) que mencionaran tres palabras que asociaran a la "Psicología". A continuación se efectuó un análisis de frecuencia de los datos y seguidamente se analizó gráficamente la representación elaborando una red mediante los programas Ucinet 6.85 y Netdraw 1.48.

Los resultados obtenidos sugieren que el núcleo central de la representación se basa principalmente en un modelo clínico-psicoanalítico. Al analizar los elementos periféricos se observa que las respuestas más cercanas a teorías neuropsicológicas y cognitivo-comportamentales se mantienen alejadas del núcleo de la representación. Asimismo se observa una visión desproporcionada de la psicología centrada más en el tratamiento de trastornos que en la prevención de enfermedades y la promoción del bienestar psicológico. Aunque se requiere de nuevas investigaciones para conclusiones más sólidas, el presente trabajo brinda una base empírica provechosa para el desarrollo de estudios tendientes a ampliar los conocimientos sobre el modo en que los futuros profesionales conceptualizan a la psicología.

Abstract

Student's social representations about their own discipline determine future professional practice. This investigation analyzes from an structural point of view social representations by considering that this construct have a central core which provides global meaning to social representations, and a peripheral system which constitutes the evolutionary and the mobile characteristics. Using a word evocation technique the investigators asked 87 participants from different courses of psychology to mention three words related to "psychology". Then, a frequency analysis was developed and, immediately afterwards, a graphic analysis of the data through the elaboration of a social representation's network by means of an specific software, Ucinet 6.85 and Netdraw 1.48.

Results suggest that the central core of psychology's social representation is based on a clinical-psychoanalytic model. By analyzing the peripheral elements, it can be observed that the closest answers to cognitive-behavioural and neuropsychology models maintain distant to the central core. Moreover, results obtained show a disproportionate view of psychology based on the treatment of psychological disorders rather than based on mental health prevention and on the promotion of psychological wellbeing. Although more investigations are needed to support solid conclusions, this investigation provides an important empirical basis for the development of studies that may extend knowledge about how psychology practitioners conceptualize their discipline.

Introducció

La manera de conceptualitzar una disciplina constitueix més que un problema filosòfic; en efecte, aquesta conceptualització determinarà l'elecció dels fenòmens que s'estudiaran i la manera com aquests s'abordaran (Bandura, 1983) influint així sobre l'acompliment professional. D'aquesta manera indagar sobre les creences socials, actituds o representacions socials que un grup de professionals tenen sobre la seva disciplina, permetria conèixer com aquests orienten les seves accions professionals. En aquest sentit, cal destacar la importància que tenen les maneres de conceptualitzar una disciplina o professió entre la població d'estudiants, ja que això determinarà el futur exercici professional dels mateixos.

La psicologia ha presentat des dels seus inicis diferents representacions que han repercutit en la pràctica professional. L'existència de comunitats científiques amb representacions diferents sobre la psicologia i el seu objecte d'estudi, ha portat al desenvolupament de perfils professionals clarament diferenciables entre si. D'aquesta manera, els qui sostenen una representació de la psicologia com una disciplina centrada en el tractament clínic de trastorns psicològics, duen a terme una pràctica professional diferent dels professionals que tenen una representació basada en accions preventives i socials, per exemple.

Durant el transcurs de la seva formació universitària els estudiants de psicologia construeixen i modifiquen diferents representacions socials sobre aquesta disciplina, les quals posteriorment tindran una incidència considerable sobre la seva inserció i exercici laboral (García, 2009). En efecte, es pot suposar que durant el procés de formació acadèmica aquestes representacions sobre la psicologia es veuran re-significades (Torres López, Guzmán i Beltrán, 2004).

La teoria de les representacions socials emergeix dels estudis de Moscovici (1979) sobre la divulgació de la teoria psicoanalítica en la societat francesa. Aquesta teoria es troba desenvolupada dins el marc de la tradició sociològica europea, i des de la seva formulació és un concepte fonamental en la psicologia social contemporània. En termes generals, les representacions socials refereixen a marcs interpretatius i de significació construïts socialment (León, 2002). De manera similar, Peralez-Quenza i Vizcaíno-Gutiérrez (2007) les conceptualitzen com epistemologies de sentit comú elaborades mitjançant la interacció i comunicació durant la història dels grups. Constitueixen una modalitat de pensament i interpretació de la realitat quotidiana, una forma de coneixement social pragmàtic (Jodelet, 1986), ja que actuen com un component orientador i organitzador per a les persones en el seu context social immediat.

Les representacions socials es materialitzen en formes variades fent referència a determinats objectes socials (Jodelet, 1986). Consten de categories sintètiques compostes per sèries de símbols, signes i imatges que generen significacions, atribucions i codis i que actuen com a pautes de comprensió i acció en la construcció social de la realitat (Araya, 2002). Estudiar la representació social d'un objecte permet reconèixer com el pensament social guia les activitats diàries dels subjectes, les seves construccions i visió del món (León, 2002). Segons Sandoval (1997), les representacions socials tenen quatre funcions principals: 1) comprensió, en el sentit que possibiliten pensar el món i les seves relacions, 2) valoració, permeten qualificar o jutjar fets; 3) comunicació, atès que les persones interactuen mitjançant la creació i recreació de les representacions socials, i finalment 4) actuació, ja que el comportament està condicionat per les representacions socials.

L'estudi de representacions socials, concepcions i imatges que posseeixen els estudiants de psicologia sobre aquesta disciplina, ha estat objecte d'anàlisi en una considerable quantitat d'estudis, tant a nivell local (Erausquin, Btsh, Lerman, Basualdo i Bollasina, 2002; Sans de Uhlant, Rovella i Barbenza, 1997), com internacional (Orellana, González Gutiérrez i Grajeda García, 2008; Romo Beltrán, 2000; Serra et al., 2005).

Si bé s'observen variacions entre els estudis anteriors considerats, en part atribuïbles a les diferències culturals i metodològiques, en termes generals els resultats d'aquests estudis concorden en assenyalar que: 1) els estudiants van canviant al llarg de la carrera la percepció que tenen sobre la psicologia, 2) tendeixen a incloure aquesta disciplina dins del camp científic, i 3) s'associen a aquesta disciplina principalment amb l'àrea clínica (Serra et al, 2005). Un altre punt de convergència observat entre els estudis anteriors és que les representacions socials de la psicologia es centren en el principi de "salut psicològica" tant de l'individu com de la societat en general (Orellana et al., 2008; Romo, 2000). En aquest sentit s'observa que els estudiants tenen una representació de la psicologia com una disciplina científica orientada a beneficiar la societat. Més encara els principals valors considerats pels estudiants de psicologia són la responsabilitat, l'honestedat, la capacitat d'estimar i la intel·lectualitat (Moya i Gómez, 1996), valors en el seu conjunt associats a la capacitat d'oferir un servei als altres.

Existeix una àmplia varietat d'estratègies i tècniques per abordar l'estudi de les representacions socials. No obstant això poden considerar-se dues orientacions principals per al seu estudi (Jodelet, 1991). Una primera orientació consisteix a abordar les representacions socials considerant el seu contingut com un camp estructurat. Des d'aquest marc els investigadors tracten de descriure els elements constituents de la representació, és a dir, informacions, creences, valors, opinions, entre d'altres aspectes. Aquests continguts són abordats generalment mitjançant l'ús de qüestionaris, converses, anàlisi de documents i entrevistes. Una segona orientació és la que aborda les representacions socials considerant el seu contingut com un camp semàntic, aïllat a través de l'ús de diferents tècniques d'associació de paraules. En aquest cas es tracta d'analitzar les estructures elementals voltant de les quals es cristal·litzen els sistemes de representació tractant d'identificar el nucli central de la representació i els seus elements perifèrics. Aquest segon abordatge també ha estat conceptualitzat com un enfocament estructural (Ruiz i Coy, 2004) ja que es basa en la identificació del contingut de la representació i de la seva estructura, és a dir que els elements constitutius de la representació han de ser jerarquizats atenent al lloc que ocupen en el sistema representacional i les relacions que mantenen entre si. Cal destacar que des d'aquest enfocament ambdós aspectes (contingut i estructura) determinaran la significació de la representació (Abric, 1994).

Des de l'enfocament estructural la representació social té un nucli central que constitueix l'element o conjunt d'elements que donen a la representació la seva coherència i la

seva significació global. Aquest nucli té dues funcions principals: 1) la generadora, que crea o transforma la funció dels altres elements de la representació, és a dir, dóna sentit a la significació d'aquests elements i 2) la organitzadora que estableix un ordre als elements de la representació.

Els elements perifèrics estan en relació directa amb el nucli, la qual cosa equival a dir que la seva presència, la seva ponderació, el seu valor i la seva funció estan determinats pel nucli. Els elements perifèrics estan jerarquitzats ja que poden estar més a prop o allunyats dels elements centrals. Com més propers es trobin al nucli de la representació tenen un rol més important en la concreció del significat de la representació, mentre que els elements més distants tenen el rol d'il·lustrar, aclarir i justificar la significació de la representació (Abric, 1994).

Els elements perifèrics constitueixen l'aspecte mòbil i evolutiu de la representació en contraposició amb el nucli central, el qual constitueix l'element estable de la representació. Per això els elements perifèrics tenen un paper crucial en l'adaptació de la representació a l'evolució del context (funció de regulació). D'aquesta manera, qualsevol informació nova s'integra inicialment a la perifèria i es manté de manera condicional en la representació. Sumat a això el sistema perifèric protegeix el nucli central de fortes transformacions (funció de defensa). En efecte si el nucli central canvia amb facilitat és perquè el sistema perifèric és poc resistent. En ocórrer les primeres transformacions en el sistema perifèric, és comú observar contradiccions entre els elements que conformen aquest sistema.

Prenent en consideració el que s'ha exposat anteriorment, el present treball té per objectiu descriure les representacions socials que tenen els estudiants de psicologia de la Universitat Nacional de Còrdova (Argentina) en el transcurs dels seus estudis universitaris, indagant no només els continguts d'aquestes representacions sinó també la seva estructura. D'aquesta manera s'intentarà descriure els elements nuclears i perifèrics i comparar-los segons l'any de la carrera.

Metodologia

Participants

Es va comptar amb la participació de 87 estudiants de la carrera de Psicologia de la Universitat Nacional de Còrdova d'ambdós sexes, seleccionats mitjançant un mostreig no probabilístic per quotes amb afixació constant segons l'any de la carrera. D'aquesta manera la mostra va estar conformada per una mateixa proporció d'estudiants de primer, tercer i cinquè any (29 alumnes per any), assegurant així que els diferents estrats considerats estiguessin igualment representats a la mostra (Grasso, 2007).

Instrument

Per recollir les dades es va utilitzar la tècnica d'evocació de paraules, específicament es va demanar als estudiants que esmentessin tres paraules que espontàniament associessin a la paraula "Psicologia" (Petraçci i Kornblit, 2007). Cal assenyalar que abans d'aplicar les entrevistes es va informar als participants sobre el tractament de les dades i es va garantir l'anonimat i la confidencialitat de les respostes.

Procediment i Anàlisi de Dades

Aquest estudi s'emmarca dins dels dissenys descriptius d'enquesta per mostres successius (Montero i León, 2007). Un cop recollides les dades es van codificar les respostes mitjançant un mètode de comparació constant (Soneira, 2006), i després es va realitzar una anàlisi de freqüència de cada categoria utilitzant el programa SPSS 15. Posteriorment es va realitzar una anàlisi gràfica de la representació elaborant una xarxa mitjançant els programes Ucinet 6.85 i Netdraw 1.48 i considerant la saliência i connectivitat entre les paraules evocades.

Resultats

Els participants van evocar 230 paraules les quals van ser agrupades en 22 categories (taula 1). Cal assenyalar que alguns estudiants no van aconseguir evocar les tres paraules demanades observant-se un 11.8% de valors absents. A partir d'una anàlisi de freqüència es pot observar que les 6 categories de major evocació o saliência (percentatges superiors al 6%) van ser: 1) psicoanàlisi, 2) clínica, 3) subjectivitat, 4) salut, 5) comunicació i 6) malaltia.

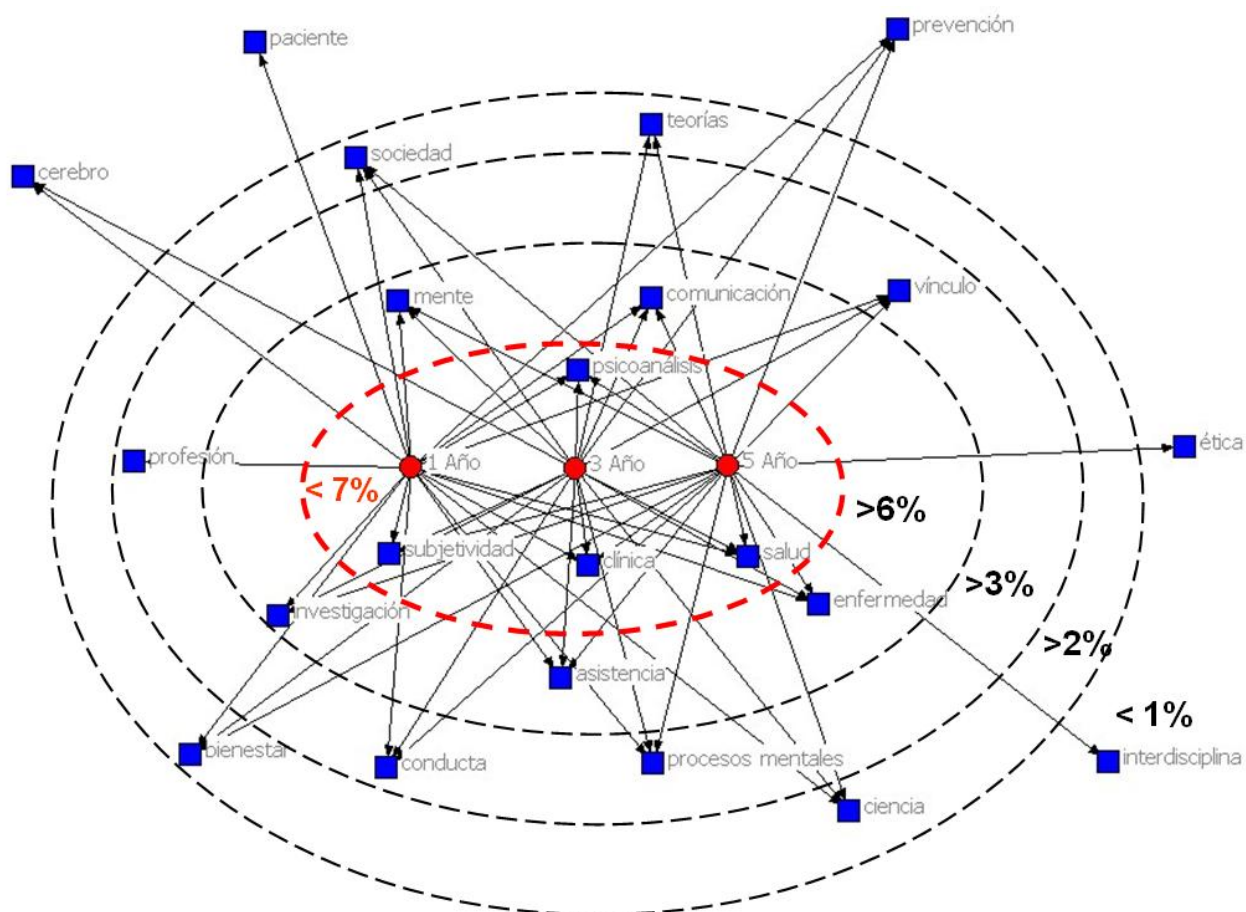
Taula 1. Saliència de les categories evocades davant la paraula "Psicologia".

Categories Evocades	Freqüència Absoluta	Percentatge
Psicoanàlisi	28	12,17
Clínica	27	11,74
Persona i Subjectivitat	20	8,7
Salut	17	7,39
Comunicació (escolta i comprensió)	14	6,09
Malaltia	14	6,09
Ment	13	5,65
Investigació	12	5,22
Assistència o Ajut	12	5,22
Conducta	11	4,78
Processos Mentals	10	4,35
Professió	8	3,48
Víncle	7	3,04
Societat	6	2,61
Teories	6	2,61
Ciència	5	2,17
Benestar	5	2,17
Prevenió	4	1,74
Interdisciplina	3	1,30
Pacient	3	1,30
Cervell	3	1,30
Ètica	2	0,87
Total	230	100

Per analitzar gràficament l'estructura de la representació social i els seus canvis al llarg de la carrera, es va elaborar una xarxa considerant la saliência de les categories i la seva connectivitat amb els anys 1r, 3r i 5è de la carrera. Per això es va construir una matriu de dades en el programa Ucinet 6.85 en la qual es van associar les 22 paraules sobre psicologia amb els anys 1r, 3r i 5è de la carrera, atorgant el valor 1 si la categoria havia estat evocada pel grup i el valor 0 si la categoria no havia estat evocada. Posteriorment es grafica la xarxa

mitjançant el programa Netdraw 1.48, i es jerarquitzen les paraules annexant cercles al gràfic en funció de la seva saliência. Cal destacar que les categories amb valors superiors al 7% van ser considerades com a elements del nucli central de la representació. Com es pot observar a la figura 1 es va obtenir una xarxa que il·lustra els elements centrals i perifèrics de la representació social que els estudiants de psicologia tenen sobre la seva disciplina.

Figura 1. Estructura de la Representació Social sobre la Psicologia en estudiants de primer, tercer i cinquè any de la carrera.

Discussió

Realitzar estudis sobre la representació d'un objecte social ens aproxima a la "visió de món" que les persones o grups tenen, ja que el coneixement del sentit comú és el que la gent utilitza per actuar o prendre posició davant els diferents objectes socials. Especial atenció mereix l'estudi de la representació social que els estudiants tenen de la seva disciplina ja que això determinarà la manera com aquests s'aproparan a la mateixa, influint així sobre la seva futura pràctica professional.

Tant les actituds com les representacions poden ser abordades des d'una perspectiva estructural de tipus esquemàtica, la qual es caracteritza per un nucli central i un sistema perifèric (Ruiz i Coy, 2004). El nucli es refereix a elements de major estabilitat i amb major freqüència d'evocació que atorguen el caràcter consensual de la representació. En conseqüència quan un element contradiu el nucli central no és reconegut com a element de la representació social. D'altra banda el sistema perifèric és adaptatiu, respon a un context i temps particulars presentant major variabilitat en els seus elements i sent més susceptible als canvis (Peralez-Quenza i Vizcaíno-Gutiérrez, 2007).

Encara que es requereix de futures investigacions per a l'obtenció de conclusions sòlides, els resultats obtinguts suggereixen que el nucli central de la representació social sobre

psicologia que posseeixen els estudiants de la UNC es basa principalment en un model clínic-psicoanalític. Sumat a això, i tal com es reporta en investigacions anteriors les representacions socials de la psicologia es centren en el principi de salut i en la subjectivitat de la persona (Orellana et al., 2008; Romo, 2000). Cal destacar la importància d'aquest nucli ja que el mateix atorga sentit i organització als restants elements de la representació. D'aquesta manera cal hipotetitzar que elements perifèrics com ara malaltia, societat, assistència i vincle s'han de considerar sobre la base d'un model clínic-psicoanalític.

Els resultats obtinguts són coherents amb els comunicats en investigacions prèvies, sobretot pel que fa a la importància que els estudiants atorguen a la psicologia clínica per sobre altres àrees d'exercici professional de la psicologia (Buela-Casal, Alvarez-Castro i Serra, 1993; Serra, Pal-Hegedüs, Alvarez-Castro i Freixa i Baqué, 1995). Per contra s'observa major controvèrsia pel que fa a la influència de la Psicoanàlisi. Si bé en la mostra examinada aquesta orientació teòrica té una forta empremta sobre la disciplina, en estudis realitzats per Serra, Alvarez-Castro i Buela-Casal (1994) es conclou que els estudiants d'últim curs de Psicologia d'Espanya no conceben la Psicoanàlisi com part de la Psicologia científica. D'altra banda, estudis posteriors on es compara la imatge d'estudiants espanyols amb la d'estudiants de Costa Rica s'observa que la influència de la psicoanàlisi és més gran entre els estudiants costa-riquenys (Serra, Pal-Hegedüs, Alvarez-Castro i Freixa i Baqué, 1995), de manera semblant a l'observat en aquest estudi.

Sumat a l'anterior cal destacar que els resultats obtinguts concorden amb estudis bibliomètrics realitzats sobre el pla curricular de la carrera (Medrano i Moretti, 2008). Tant en les representacions dels estudiants com en l'estructura del pla curricular, és notòria una perspectiva unilateral de la psicologia centrada en la psicoanàlisi i una organització de la formació professional en base a un model patològic-clínic.

Dins dels elements perifèrics observats cal diferenciar elements més propers al nucli central i elements més distants. Entre els elements més propers podem observar assistència, investigació, ment, comunicació i malaltia. Aquests elements coincideixen en part amb els observats per Serra et al. (2005); en efecte, es visualitza a la psicologia com una disciplina lligada a la investigació i principalment a l'assistència de malalties mentals, utilitzant com a principal eina la comunicació. Entre els elements perifèrics més distals s'observen les categories: processos mentals, conducta, cervell i ciència les quals corresponen a un model més proper a teories neuropsicològiques i cognitiu-comportamentals. Cal destacar que en ser elements perifèrics allunyats del nucli central de la representació, no atorguen per si mateixos significació a la representació. Més encara poden contradir al nucli central sense afectar considerablement la significació global de la representació (Abric, 1994). El fet que aquests elements es situïn en la perifèria distal de la representació podria atribuir-se a l'escassetat de perspectives teòriques diferents al psicoanàlisi (García, 2009).

Altres elements perifèrics distals són les categories *benestar* i *prevenció*, la qual cosa suggereix l'existència d'una visió desproporcionada de la psicologia centrada més en el tractament de trastorns que en la prevenció de malalties i la promoció del benestar psicològic. Aquesta visió de la psicologia com a disciplina centrada sobre la patologia i la reparació, i no sobre els aspectes positius del benestar i la salut psíquica de les persones ha estat profundament criticada per Seligman i Czikszentmihalyi (2000). És per això que aquests autors sostenen que un dels reptes per a la psicologia en els propers anys serà dedicar més treball a l'estudi dels aspectes positius de l'experiència humana, entendre i enfortir els factors que permeten prosperar als individus, comunitats i societats, amb l'objecte de millorar la qualitat de vida i també prevenir les patologies que sorgeixen de condicions de vida adverses.

Finalment cal diferenciar alguns elements perifèrics que van variar considerablement segons l'any de carrera dels participants. Com ja s'ha dit amb anterioritat els elements perifèrics de la representació es modifiquen amb el pas del temps i amb l'evolució del context. D'aquesta manera, categories com *professió* i *pacient* només van ser esmentades per estudiants del primer any de la carrera. En contrapartida, categories com *ètica* i *interdisciplina* només sorgeixen en els estudiants de l'últim any de la carrera, així com la categoria *teoria* que sorgeix a partir del tercer any. Les variacions observades porten a suposar que durant el transcurs de la carrera les representacions socials sobre la psicologia que posseeixen els estudiants només es modifiquen a nivell perifèric mantenint-se gairebé sense modificacions el nucli de la representació.

En darrer lloc cal assenyalar que si bé el present treball pateix de certes limitacions, sobretot pel que fa a la grandària de la mostra i la representativitat dels resultats, ofereix un marc per a la formulació de noves hipòtesis i línies de recerca. D'aquesta manera resultaria

d'interès desenvolupar futures investigacions tendents a indagar les representacions socials sobre la psicologia d'els docents i examinar la seva relació amb les construïdes pels estudiants. De la mateixa manera seria profitós analitzar la relació existent entre els elements de la representació social (per exemple, entre les categories *psicoanàlisi*, *ment* i *ciència*), ja que en aquest treball només es van considerar com a nodes de la xarxa els anys cursats. Així mateix resultaria profitós replicar els estudis efectuats considerant una grandària mostral més amplia i considerant tots els anys de la carrera. També seria adequat fer estudis que considerin l'existència de diferències segons el gènere dels participants. D'aquesta manera s'albiren noves i prometedores línies d'investigació que en conjunt tindran per objectiu ampliar els coneixements locals que tenim sobre la manera en què els futurs professionals conceptualitzen la seva pròpia disciplina.

Referències bibliogràfiques

- Abric, J.C. (1994). *Pratiques sociales et representations*. París: Presses Universitaires de France.
- Araya Umaña, S. (2002). *Las Representaciones Sociales: ejes teóricos para su discusión*. Costa Rica: Leonardo Villegas.
- Bandura, A. (1983). *Modelo de Causalidad en la Teoría del Aprendizaje Social*. Dins M. Mahoney i A. Freeman (Eds.), *Cognición y Psicoterapia*. Buenos Aires: Paidós
- Buela-Casal, G., Alvarez-Castro, S. i Sierra, J.C. (1993). Perfil de los psicólogos de la última promoción de las universidades españolas. *Psicología Conductual*, 1, 181-206.
- Erausquin, C., Btsh, E., Lerman, G., Basualdo, M.E. i Bollasina, V. (2002). La Psicología como profesión y como carrera: mirada de los estudiantes desde el espacio de las prácticas. *Tramas y recorridos, problemas e intervenciones. Anuario de Investigaciones*, 10, 81-90.
- García, L. (2009). La disciplina que no es: Los déficit en la formación del psicólogo argentino. *Psiencia*. 1, 12-23.
- Grasso, L. (2007). *Encuestas. Elementos para su diseño y análisis*. Argentina: Grupo Editor.
- Jodelet, D. (1986). *La Representación Social: Fenómenos, Concepto y Teoría. Psicología Social II. Pensamiento y vida social. Psicología Social y problemas sociales*. Paidós.
- Jodelet, D. (1991). *Madnnes and Social Representations*. Hertfordshire: Harvest Wheatsheaf.
- León, M. (2002). *Representaciones Sociales: actitudes, creencias, comunicación y creencia social*. Dins F. Morales, D. Páez, A. Kornblit i D. Asún (comps.). *Psicología Social*. Buenos Aires: Prentice Hall.
- Medrano, L. i Moretti, L. (2008). *Análisis Bibliométrico del Plan de Estudios de la Carrera de Psicología de la Universidad Nacional de Córdoba*. Resumen publicat a les memòries del II Congreso de Psicología de la Facultad de Psicología de la Universidad Nacional de Córdoba.
- Montero, I. i León, O.G. (2007). Guía para nombrar los estudios de investigación en Psicología. *International Journal of Clinical and Health Psychology*, 7, 847-862.
- Moscovici, S. (1979). *El Psicoanálisis, su imagen y su público*. Buenos Aires: Huemul S.A.
- Moya, M. i Gómez, C. (1996). *Psicología y género: un análisis de la profesión*. Granada: Universidad de Granada.
- Orellana, O. M., García, A. L., Alvites, J.R., Salazar, M. C., Sotelo, L., Sotelo, L. N., Malaver, C.S., Yanac, E.R., Chavez, H., Orellana, D. i Rivera, J. M. (2008). Representaciones sociales sobre el psicólogo en profesores de la educación básica pública y privada de Lima (costa) y provincias (sierra y selva). *Revista de Investigación en Psicología*, 11 (2), 41-54.
- Peralez-Quenza, C. J. i Vizcaíno-Gutiérrez, M. (2007). Las relaciones entre actitudes y representaciones sociales: elementos para una integración conceptual. *Revista Latinoamericana de Psicología*, 39, 351-361.
- Petracci, M. i Kornblit, A. (2007). Representaciones Sociales: una teoría metodológicamente pluralista. Dins A. Kornblit (coord.). *Metodologías Cualitativas en Ciencias Sociales* (pp. 91-111). Buenos Aires: Editorial Biblos.
- Romo Beltrán, M. (2000). *Una mirada a la construcción de identidades. Los psicólogos de la Universidad de Guadalajara*. Guadalajara, Méjico: Universidad de Guadalajara.
- Ruiz, J. I. i Coy, A. (2004). Esquemas cognitivos de base, contenido semántica y estructura de las representaciones sociales de la democracia. *Acta Colombiana de Psicología*, 12, 5-17.

- Sandoval, C. (1997). *Sueños y sudores de la vida cotidiana: Trabajadores y trabajadoras de la maquila y la construcción en Costa Rica*. San José, Costa Rica: Editorial de la Universidad de Costa Rica.
- Sans de Uhandt, M.S, Rovella, A.T. i Barbenza, C.M. (1997). La imagen del psicólogo en estudiantes de Psicología y en el público en general. *Acta Psiquiátrica y Psicológica de América Latina*, 43, 57-62.
- Seligman, M. i Csikszentmihalyi, M. (2000). Positive psychology: An introduction. *American Psychologist*, 55, 5-14.
- Sierra, J.C., Alvarez-Castro, S. i Buela-Casal, G. (1994). Situación actual del psicoanálisis en España. *Revista Latinoamericana de Psicología*, 26, 189-203.
- Sierra, J.C., Bermúdez, M.P., Teva, I., Agudelo, D., Bretón-López, J., Gutiérrez, O., González Cabrera, J., León Jaime, J., Gil Roales-Nieto, J. i Buela-Casal, G. (2005). Imagen de la Psicología como profesión sanitaria entre los estudiantes de Psicología. *Papeles del Psicólogo*, 26, 24-29.
- Sierra, J.C., Pal-Hegedüs, C., Alvarez-Castro, S. i Freixa i Baqué, E. (1995). Imagen de la Psicología en estudiantes de esta licenciatura de España y Costa Rica. *Revista de Psicología Contemporánea*, 2, 60-69.
- Soneira, A. J. (2006). La Teoría Fundamentada en los datos (Grounded Theory) de Glasser y Strauss. Dins I. Vasilachis de Gialdino (Coord.) *Estrategias de Investigación Cualitativa*. Argentina: Gedisa Editorial.
- Torres López, T. M., Guzmán, M. E. M. i Beltrán, C.A. (2004). Representaciones Sociales sobre el psicólogo: investigación cualitativa en el ámbito de la formación de profesionales de la salud. *Revista de Educación y Desarrollo*, 2, 29-42.